

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ
Кафедра екологічної безпеки**

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ №6
з навчальної дисципліни
«ЗАПОВІДНА СПРАВА»
для курсантів і студентів 3-го курсу
спеціальності 101 «Екологія»

Тема 1.5: «Екологічна мережа»

Мета лекції: з'ясувати ідею та мету створення екомережі, розглянути головні структурні елементи екомережі та їх функції; проаналізувати нормативно-правові акти, які регулюють процес формування Національної екомережі України; ознайомитись із сучасним станом екомережі України.

План лекції (навчальні питання):

Вступ

1. Ідея та мета створення екологічної мережі.
2. Будова екологічної мережі.
3. Національна екомережа України.

Висновки

Навчальний час: 2 години.

Використані джерела:

1. Закон України “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки” від 21 вересня 2000 р N1989.
2. Закон України «Про екологічну мережу України» від 24 червня 2004 року № 1864-IV.
3. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 № 2818-VI.
4. *Попович С.Ю.* Природно - заповідна справа: Навч. посібник. – К.: Арістей, 2007. – 480 с.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ ЛЕКЦІЇ

Вступ

Екосистемний підхід в охороні природних систем є найбільш науково обґрунтованим. Як відомо, Природа, екосистеми і ландшафти не визнають адміністративних та політичних кордонів. Формування та забезпечення умов стабільного функціонування екосистем передбачає взаємоузгоджену участь усіх зацікавлених сторін і може забезпечити потужне підґрунтя для сталого (збалансованого) розвитку країн та регіонів.

1. Ідея та мета створення екологічної мережі

Передумовою для виникнення ідеї Всеєвропейської екологічної мережі можна вважати певну зміну поглядів щодо стратегії та тактики охорони природи, переоцінку значення та функціональної ролі заповідних територій. Серед фахівців з охорони природи провідних країн поширилося переконання, що заповідні об'єкти та ділянки з різним природоохоронним статусом та режимом мають, передусім, не лише функцію збереження та розселення рідкісних і зникаючих, науково- або естетично цінних видів біоти, важливих конкретних територій, екосистем, ландшафтів або інших окремих об'єктів природи, осередків біорізноманіття (біотичний аспект екомережі), а і функцію забезпечення регуляції біосферних процесів та підтримки екологічної рівноваги, посилення здатності біогеоценотичного покриву до самовідновлення

Ідею створення **Всеєвропейської екологічної мережі** як системи взаємно поєднаних, цінних з екологічної точки зору природних територій, було запропоновано групою голландських дослідників у 1993 р. на Міжнародній конференції "Охорона природної спадщини Європи через створення Європейської екологічної мережі" (м. Маастріхт, Нідерланди). *Всеєвропейська екомережа* має об'єднати існуючі осередки природного різноманіття європейського значення в єдину територіальну систему, що простягається від Уралу до Піренейського півострова. Вона органічно інтегрується в ідею сталого розвитку та є одним з потужних інструментів її втілення.

Згідно з більшістю існуючих поглядів, **головною метою створення екомережі** можна вважати загальне покращання стану довкілля, а також умов життя людини, забезпечення сталості існування біосфери через усунення антропогенної фрагментації біогеоценотичного покриву, що склалася в процесі історичного розвитку суспільства, створення його неперервності та функціональної цілісності і посилення, за рахунок цього, здатності до самовідновлення.

У Софії на 3-й Міністерській конференції «Довкілля для Європи», яка відбулася 25.10.1995 р. 54 європейськими міністрами була прийнята Загальноєвропейська екомережа, створити яку було передбачено за 20 років.

Екомережа - головний напрямок реалізації Всеєвропейської стратегії збереження біоландшафтного різноманіття.

Екомережа є комплексною багатофункціональною природною системою, основними функціями якої є збереження біорізноманіття, стабілізація екологічної рівноваги, підвищення продуктивності ландшафтів, покращення стану довкілля, забезпечення збалансованого сталого розвитку держави.

2. Будова екологічної мережі

Базовими елементами екомережі є природні ядра, буферна зона, екологічні коридори, відновлювальні території (рис.1)

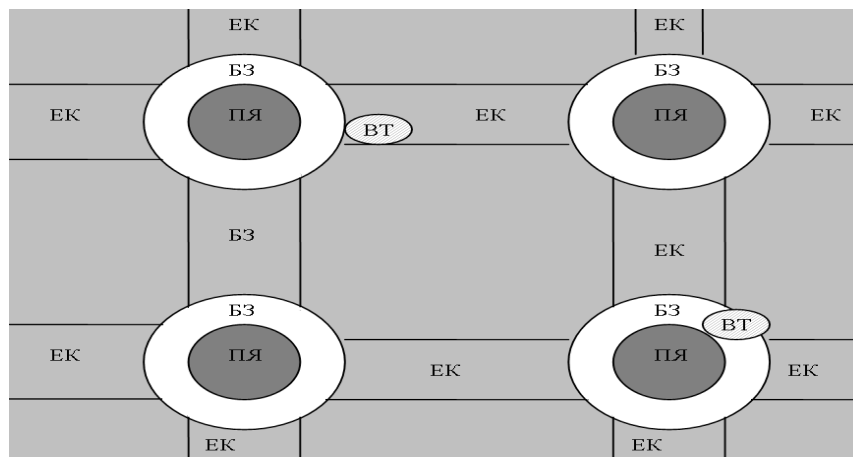

Рис.1. Структурна модель екомережі:

ПЯ – природні ядра; БЗ - буферна зона; ЕК – екологічні коридори; ВТ - відновлювальні території

1. *Природні ядра.* Основними критеріями відбору є території збереження видового, екосистемного і ландшафтного різноманіття, а також середовищ існування організмів. Вони характеризуються великою різноманітністю видів біоти, форм ландшафтів й середовищ існування і відіграють винятково важливе значення для збереження ендемічних, реліктових і рідкісних видів та угруповань. Площа їх може бути різною в залежності від території, на якій збереглося природне різноманіття, поширення рідкісних видів або функціональних зв'язків з іншими природними територіями, а також від територіального рівня, але не менше 500 га.

У першу чергу, до складу ключових територій включаються території та об'єкти природно-заповідного фонду високих рангів (природні заповідники, заповідні зони національних природних парків і біосферних заповідників).

2. *Буферні зони.* З метою запобігання негативному впливу господарської діяльності людини на природні комплекси створюються буферні зони з регульованим обмеженим господарюванням. До буферних зон належать охоронні зони навколо природних заповідників, рекреаційні зони в національних природних парках та буферні зони в біосферних заповідниках (резерватах).

3. *Екологічні коридори (перехідні зони).* Призначені для забезпечення зв'язків між природними ядрами. Головною їх функцією є забезпечення підтримання процесів розмноження, обміну генофондом, міграції видів,

поширення видів на суміжні території, переживання ними несприятливих умов, переховування, підтримання екологічної рівноваги.

Функцію екокоридорів у національних природних парках і біосферних заповідниках виконують видовжені природні елементи: річки та захисні лісові смуги, гористі смуги. До складових екокоридорів екомережі включаються: території та об'єкти природно-заповідного фонду (заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища); землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони; землі лісового фонду; інші заліснені території, у т.ч. лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду; землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами; інші природні території та об'єкти (ділянки степової рослинності, пасовища, сіножаті, кам'яні відслонення, піски, солончаки, земельні ділянки, в межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність).

4. *Відновлювальні території* створюються у складі екомережі з метою подальшого її розвитку та удосконалення її функціонування. Це території, на яких необхідно й можливо відновити природний рослинний покрив. Це потенційний резерв, за рахунок якого можливо збільшити в майбутньому площу ключових та сполучних територій.

Тому основними критеріями вибору відновлювальних територій є збереження на них середовищ існування, навіть якщо природне біорізноманіття повністю знищено (осушені торфовища, деградовані лучні та степові природні пасовища, зріджені ліси, агроценози інтенсивного використання).

3. Національна екомережа України

Складовою частиною Європейської екологічної мережі є екологічні мережі окремих держав, зокрема Національна екологічна мережа України.

Основними нормативно-правовими актами, які регулюють процес формування Національної екомережі України є Закон України «Про екологічну мережу України» (N1864-IV від 24 червня 2004 р.) та Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» (N1989 від 21 вересня 2000 р.).

З формуванням, управлінням, збереженням та моніторингом Національної екомережі України також тісно пов'язані Закони України: „Про охорону навколишнього природного середовища”; „Про основи містобудування”; „Про охорону земель”; „Про землеустрій”; „Про місцеве самоврядування в Україні”; Водний, Лісовий та Земельний кодекси України та інші нормативно-правові акти України.

За час, що минув з моменту прийняття Програми реальні заходи щодо забезпечення її виконання в частині планування та використання конкретних територій здійснювалися за окремими розрізненими напрямками. З одного боку, вони безумовно мали позитивні наслідки, а з іншого – так і не призвели до суттєвих зрушень щодо досягнення основної мети – формування екомережі як цілісної системи, ознакою якої є максимально можлива безперервність та

взаємопов'язаність її складових елементів. Однією з основних причин цього була відсутність конкретних механізмів та невизначеність процедур проектування екомережі, формування переліків територій та об'єктів екомережі, їх обліку та моніторингу.

Для визначення територіальної структури екологічної мережі України, планування заходів щодо її формування, узгодження регіональних та місцевих схем, а також національної екологічної мережі із Всеєвропейською екологічною мережею розробляється Генеральна схема екологічної мережі України. Ця схема є складовою частиною Генеральної схеми планування території України.

Станом на кінець 2006 р. спільними зусиллями фахівців Міністерства охорони навколишнього середовища України, Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України та Національного екологічного центру України було розроблено проект Методичних рекомендацій щодо розроблення схем регіональної екомережі, які з 2006 р. мають офіційний статус тимчасових.

Проектування екологічної мережі здійснюється шляхом розробки Генеральної схеми екологічної мережі України. Одним із основних завдань планування національної, регіональних та місцевих схем екомережі є забезпечення умов відносно безконфліктного функціонування природи і суспільства. Тому кількісні параметри екомережі не можуть бути однаковими в різних районах і залежать від цілого комплексу природних і соціально-економічних факторів. Та при цьому очевидним є те, що значення екомережі зростає зі ступенем господарського освоєння території.

До складу національної екомережі України включаються території та об'єкти природно-заповідного фонду, ліси, водні об'єкти, водоохоронні зони та прибережні захисні смуги водних об'єктів, інші землі водного фонду, водно-болотні угіддя, сіножаті, пасовища, полезахисні лісові смуги, землі оздоровчого та рекреаційного призначення, а також землі історико-культурного призначення, транспорту, оборони та інші, що мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, насамперед, видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України, рослинних угруповань, занесених до "Зеленої книги України".

Реалізацію функцій та відповідальність за формування національної екомережі взяла на себе Координаційна рада з питань формування національної екологічної мережі, створена в 2001 р. До складу Координаційної ради на чолі з міністром природоохоронного відомства входять представники Верховної Ради, центральних органів виконавчої влади, секретаріату Кабінету Міністрів України, обласних адміністрацій, наукових та громадських організацій.

Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі на 2000 – 2015 роки було визначено, що площа природно-заповідного фонду України повинна становити 10,4 %

Одночасно закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» зазначає, що «частка природно-заповідних територій в Україні є недостатньою і залишається значно

меншою, ніж у більшості країн Європи». Нормативним документом передбачалося розширення площі природно-заповідного фонду до 10 відсотків від загальної території країни у 2015 році, та до 15 відсотків — у 2020 році [4].

Природоохоронні вимоги країн Європейського Союзу досить високі, а площі, зайняті під природно-заповідні території, у більшості країн Європи становлять, у середньому, 15 відсотків.

Станом на 01.01.2015 Природно-заповідний фонд (ПЗФ), мав в своєму складі 8154 територій та об'єктів загальною площею 3992521,0 га в межах території України (фактична площа 3716540,89 га) та 402500,0 га в межах акваторії Чорного моря. Відношення фактичної площі природно-заповідного фонду до площі держави («показник заповідності») становить 6,15 %.

Заплановані темпи росту площі національної мережі природно-заповідного фонду відбуваються досить повільно і не відповідають європейським тенденціям.

Висновки

1. Зміна поглядів щодо стратегії та тактики охорони природи, переоцінка значення та функціональної ролі заповідних територій зумовило створення Всеєвропейська екомережі, яка має об'єднати існуючі осередки природного різноманіття європейського значення в єдину територіальну систему,

2. Екомережа є комплексною багатофункціональною природною системою, основними функціями якої є збереження біорізноманіття.

3. Базовими елементами екомережі є природні ядра, буферна зона, екологічні коридори, відновлювальні території

4. Нормативно-правові акти, які регулюють процес формування Національної екомережі України є Закон України «Про екологічну мережу України» (N1864-IV від 24 червня 2004 р.) та Закон України “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки” (N1989 від 21 вересня 2000 р.).

5. Для визначення територіальної структури екологічної мережі України, планування заходів щодо її формування, узгодження регіональних та місцевих схем, а також національної екологічної мережі із Всеєвропейською екологічною мережею розробляється Генеральна схема екологічної мережі України.

6. За реалізацію функцій та відповідальність за формування національної екомережі відповідає Координаційна рада з питань формування національної екологічної мережі.

7. Заплановані темпи росту площі національної мережі природно-заповідного фонду відбуваються досить повільно і не відповідають європейським тенденціям.

Контрольні запитання:

1. Яка основна мета та ідея створення екологічної мережі?
2. Яку роль відіграла Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття у формуванні національної екомережі України?
3. Назвіть основні структурні елементи екологічної мережі та їх функції.

4. Які заходи передбачається здійснити для формування національної екомережі і яка роль при цьому відводиться територіям та об'єктам природно-заповідного фонду?

Лекцію уклала:
доцент кафедри екологічної безпеки
к.с.-г.н., доцент

Н.М. Гринчишин